

Rapport 2011:32

Arkeologi

Härd vid Aitkgruvan

Arkeologisk slutundersökning på fastigheten
Sakajärvi 2:4, Gällivare sn, Lappland."

Norrbottens museum
Lars Backman

Dnr 446-2007

RAPPORT

Särskild arkeologisk undersökning
Län: Norrbotten
Landskap: Lappland
Kommun: Gällivare
Socken: Gällivare
Fastighet: Sakajärvi 2:4

Innehållsförteckning

RAPPORT	1
Innehållsförteckning	1
Tekniska uppgifter	2
Sammanfattning och resultat	3
Inledning	3
Topografi och naturlandskap	4
Historik och fornlämningsmiljö	4
Syfte och målsättning	6
Undersökningen	7
Fynden	9
Resultat	9
Kulturhistorisk tolkning	10
Slutsats	11
Utvärdering	11
Bilagor	12
Referenser	12

Tekniska uppgifter

Län:	Norrbotten
Landskap:	Lappland
Kommun:	Gällivare
Socken:	Gällivare
Fornlämning nr:	Nyfunnen, AB002
Fornlämning typ:	Härd, oval
Fastighet:	Sakjärvi 2:4
Ek. karta:	28K 0d
Länsstyrelsens (beslut) dnr:	431-13505-07
Norrbottens museum dnr:	446-2007
Uppdragsgivare:	Banverket
Typ av uppdrag:	Särskild arkeologisk undersökning, slutundersökning
Fältarbetsledare:	Lars Backman
Fältpersonal:	John Molin
Rapportansvarig:	Lars Backman
Underkonsulter:	Stiftelsen föremålsvård i Kiruna (konservering), Ångströmlaboratoriet i Uppsala (C14) och Societas Archaeologica Upsaliensis (osteologi)-
Fältarbetstid inkl resor	10-12 Oktober 2007 30 arbetstimmar + 12 reststimmar
Rapporttid:	20 arbetstimmar
Fyndhantering:	8 h
Koordinater:	Den undersökta härden har koordinaterna X 7450579/Y 1715643. Inmätt med GPS, rikets nät, RT 90 2,5 gon V
Höjd över havet:	Ca 340 m ö h
Undersökt yta:	7 m ² .
Analyser:	Osteologi (Bilaga 4) och C14 (Bilaga 6)
Datering:	1800-1940 AD, c14 datering (Ja-35965)
Fynd:	Fn 1-11. Bilaga 3
Foto:	Digitala. Foto Acc nr 2009:111:01-17, bilaga 5
Ritningar:	1. Bilaga 2:2
Dokumentationsmaterial:	Samtliga originalhandlingar, förvaras i Norrbottens museums arkiv. Fynden förvaras på Nbm till fyndfördelningen är beslutad.
Digital programvara:	Microsoft Office (XP), ArcView 9.2, PhotoShop Elements 4.

Foto på framsida: John Molin dokumenterar i -5°. Fotograf Lars Backman ©
Nbm acc nr 2009:111:14

Sammanfattning och resultat

Personal från Norrbottens museum har under Oktober månad 2007 undersökt en nyfunnen härd i anslutning till det nya järnvägsspåret mellan malmbanan och Aitik gruvan. Anläggningen daterades till nyare tid med hjälp av C14 analys. Bland fynden fanns såväl spik som kritpipsfragment vilket talar för en datering till nyare tid.

Inledning

Norrbottens museum utförde under perioden 10 – 12 Oktober 2007 en arkeologisk slutundersökning inom fastigheterna Sakajärvi 2:4, Gällivare socken. Arbetet utfördes på begäran av Banverket, efter beslut av Länsstyrelsen i Norrbottens län (Lst dnr 431-13505-07).

Slutundersökningen föranleddes av byggnationen av den nya järnvägen från malmbanan och in till Aitik gruvan..

Det arkeologiska fältarbetet utfördes av Lars Backman och John Molin, Norrbottens museum.

Fig 1. Etableringen med slamdammarna i bakgrunden. Foto Lars Backman © Nbm acc nr 2009:111:16

Topografi och naturlandskap

Det aktuella undersökningsområdet utgörs av härden som skulle slutundersökas, samt dess absoluta närområde. Härden är belägen på en liten sandås strax söder om gruvans slamdammar. Härden ligger i sin tur strax söder om Aitikgruvan, ca 10km sydväst om *Gällivare* (se karta, bilaga 1.1). Området ligger på ca 340m höjd över havet. Vegetationen i området utgörs främst av barrskog av frisk ristyp samt lavristyp, med inslag av björk. Karaktäristiskt för landskapet är variationen mellan de skogsklädda, torra höjderna och de lägre partierna, med myrmark, små sjöar, tjärnar och bäckar.

Historik och fornlämningsmiljö

Området kring Aitikgruvan har inte varit föremål för fornminnesinventeringens insatser. Före de två utredningar Norrbottens museum gjorde under 2006 fanns endast en fast fornlämning registrerad i området, nämligen en härd (Raä 7021) intill sjön Yli Salmijärvis östra strand (se karta, bilaga 1.2). Inför utvidningen av gruvan utfördes 2006 utredningar av Norrbottens museum (Lindgren och Smeds) i områdena öster och söder om själva gruvan. Vid dessa påträffades 42 lämningar varav 25 bedömdes som fasta fornlämningar (Lindgren & Smeds 2007). Flera av dessa var under 2007 föremål för arkeologiska undersökningar. Dessa daterades till sen-medeltid fram till historisk tid (Molin och Backman 2008)

Under 2006 utförde Lennart Klang på uppdrag av Banverket en översiktlig rekognosering i ett område beläget väster om det nu aktuella undersökningsområdet, strax sydväst om Aitikgruvan. Inventeringen föranleddes av en planerad spåranslutning till Aitikgruvan och resulterade i att en fast fornlämning, i form av en härd (som denna undersökning gäller), samt ett antal recenta kulturlämningar påträffades (Klang 2006). Samma område var under 2007 föremål för en arkeologisk utredning som genomfördes av Norrbottens museum (Buljo 2008), då ytterligare kulturlämningar, i form av huslämningar, hittades (Buljo 2008). Se bilaga 1:1. Under 2007 genomförde Norrbottens museum ytterligare en arkeologisk utredning på uppdrag av Boliden Mineral AB, i ett område beläget ca 2km nordöst om det i denna rapport aktuella undersökningsområdet, mellan sjöarna Sakajärvi och Laurajärvi. Under den inventering som då gjordes påträffades sex härdar, två boplatser och tio kulturhistoriska lämningar (Buljo och Backman 2008).

Området söder om Aitik har heller inte fornminnesinventerats, och de närmaste kända lämningarna i den riktningen är åtta härdar och fem så kallade sommargravar, belägna vid *Ripats* och *Snjirra* ca 10km syd-sydväst om undersökningsområdet. Området norr om Aitikgruvan fornminnesinventerades 1992 och där registrerades ett stort antal lämningar (Skålberg & Joelsson 1993).

Direkt norr om gruvområdet, kring *Hällan* och *Grenselet*, söder om E10:an och dess anslutningsväg till Gällivare, finns 13 härdar och två tjärdalar. Nordöst om gruvan, vid sjön *Sakajärvi* intill byn med samma namn, finns en boplatz och uppgift om en offerplats. I området kring *Littikhed*, norr om E10:an och dess anslutningsväg till Gällivare, finns tio härdar. Norr, nordöst och öster om Gällivare flygplats, i ett område söder om väg 45 och väster om E10:an, finns 16 härdar och en kokgrop.

Nordöst om gruvan, inom ett område som i söder avgränsas av Lina älv, i väst av E10/V45, i öst av vattendraget Kutsasjoki och i norr av den öst-västligt gående väg som passerar strax söder om Sjungberget, finns ett stort antal härdar, en offerplats, en plats med tradition kallad "Vildrenjägaren Rahaks sten", kulturlämningar i form av bebyggelse-lämningar samt någon enstaka tjärdal. I området som i norr avgränsas av Lina älv, i syd och väst av E10:an och i öst av väg 394 mellan orterna Leipojärvi och Dokkas, finns ett antal härdar, en tjärdal, en bebyggelse-lämning samt uppgift om en boplats. Öster om gruvan, sydväst om sjön *Laurajärvi*, finns en härd, och mellan sjön *Laurajärvi* och orten *Leipojärvi* finns fyra härdar och en tjärdal. Sydväst om orten *Leipojärvi*, vid sjöarna *Yli-Leipojärvi* och *Keski-Leipojärvi*, finns en plats med tradition, ett viste, uppgift om en offerplats samt uppgift om ytterligare ett viste.

Dessutom finns ett antal mil- och kilometerstolpar längs E10:an och dess anslutningsväg till Gällivare, samt längs ett par mindre vägar som löper parallellt med dessa.

Söder om bergen *Rahavaara* och *Poutanen*, ca 8km nord-nordväst om nuvarande undersökningsområdet, gjorde Norrbottens museum två arkeologiska utredningar 2007. Vid dessa framkom sex härdar samt två recenta kulturhistoriska lämningar (Backman och Molin 2008). Samma år genomfördes en utredning i ett område beläget ca 34km sydöst om Gällivare, inte långt från *Hakkas*, där en härd påträffades (Backman och Molin 2008). År 2005 utfördes en arkeologisk utredning i ett område beläget inom fastigheten, Lina 3:1, men ca 20km öst-nordöst om Gällivare. Två härdar samt en recent koja hittades (Jakobsson 2005).

Norrbottens museum genomförde 2004 en dokumentation av det före detta gruvområdet i *Nautanen*, beläget ca 8km öst-nordöst om *Koskullskulle*. Ett 100-tal varphögar, 4 slagghögar samt ett 30-tal anläggningar bestående av framförallt husgrunder påträffades (Johansson 2004).

Inom ramen för sitt avhandlingsarbete har Sven-Donald Hedman utfört inventeringar i syfte att finna boplatser i närheten av offerplatser. Hedman inventerade bland annat i området kring offerplatsen *Saivo* som är belägen ca 10 km sydväst om Gällivare. Där påträffades 17 härdar och en kokgrop. Fyra härdar undersöktes och tre av dem fick ¹⁴C-dateringar som sträcker sig över tiden 1039-1486 AD (Hedman 2003:41, 51ff).

Fig 2. Härden innan avtorvning. Foto Lars Backman © Nbm acc nr 2009:111:03

Syfte och målsättning

Undersökningsplan

Undersökningen planerades i två steg, dels som arkiv och litteraturstudier och dels i form av fältarbete.

Första delen gick ut på att med hjälp av litteratur och arkivmaterial försöka ta reda på vad som eventuellt kunde vara känt om olika forn- och kulturlämningar i det aktuella området samt äldre tiders markanvändning. För detta användes i huvudsak det material som tagits fram i samband med de tidigare arkeologiska insatserna kring Aitik.

Andra delen innebar en undersökning av själva härden och dess absoluta närområde för att ta tillvara den information som där fanns. Dokumentationen skulle ske genom fotografier, handritade planer och anteckningar. Inmätningar skulle ske med hjälp av GPS.

Avvikelse från undersökningsplanen

I samband med fältarbetet gjordes två avvikelser från arbetsplanen. Dels undersöktes en större yta än den som beslutats. 7 kvm istället för 4. Detta dels på grund av att ytan var lättarbetad och det inte innebar någon reell tidsförlust att rensa lite med och dels för att den frusna torven helt enkelt plockades upp i kakor som ibland blev lite stora. Den andra var att två ¹⁴C prov skickades. Det första var av dålig kvalitet varför ett ytterligare skickades.

Syfte och frågeställningar

Syftet med slutundersökningen var förutom det rent exiditiva, dvs att säkerställa att ingen information gick förlorad med anledning av markexploateringen i området att försöka besvara ett antal frågeställningar kring utnyttjandet och organisationen av ytor. Både kring själva härden och i landskapet. Inför undersökningen formulerades ett antal frågeställningar i arbetsplanen. Dessa var:

Hur har boendeytan kring härden organiserats?

Hur är härden uppbyggd?

Datering av anläggningen.

Finns det ytterligare anläggningar som inte syns ovan torven?

Hur kan landskapet utnyttjats vid den specifika anläggningen?

Kan förändringar i det ovanstående ses beroende på anläggningens datering vid en jämförelse med andra härdar i området?

Resursutnyttjandet

Frågeställningarna knyter an till utpekade forskningsluckor i *Arkeologi i Norrbotten, en forskningsöversikt* bla rörande samekulturens differentiering.

Metod

Slutundersökningen utfördes i stort sett enligt den arbetsplan som Länsstyrelsen grundade sitt beslut på. Texten nedan är en kort sammanfattning av arbetsplanen.

Litteraturstudien redovisas i huvudsak under rubriken historik och fornminnesmiljö ovan samt kulturhistorisk tolkning nedan. Norrbottens museums arkiv och bibliotek var de arkiv som användes.

Själva slutundersökningen sönderföll i fyra delmoment. Det första innebar att ett ca 10 x 10 m stort område kring härden avsåktes med metalldetektor för att se om det fanns metallfynd i marken och i så fall var. Detta kan också vara ett sätt att spåra anläggningar som inte är synliga ovan torv. I moment två avtorvades anläggningen utom en profilbank i härdens längdriktning och ett område på ca 2,5 x 3,5 m runt om anläggningen och massorna sållades. I nästa moment (3) rensades den torvade ytan inför plandokumentation. Lagret utanför anläggningen skulle rensas ned till mineraljorden. Undersökningen av det lagret kunde stoppas tidigare om det ej var fyndförande. Sedan plandokumentationen var utförd grävdes halva härden bort och en profil rensades fram. Denna dokumenterades genom ritning och foto. Även här sållades massorna. I det sista momentet grävdes den kvarvarande delen av anläggningen bort efter insamlande av prover (C14). Dessa massor gick också igenom i såll.

Valet av metod grundade sig i dels att det var i princip densamma som användes vid den stora Aitikundersökningen (Backman och Molin 2008) och dels att den gett goda resultat vid tidigare undersökningar.

Undersökningsdokumentation

Alla insatser och iakttagelser dokumenterades i ord och bild. En plan- och profilritning i skala 1:20 upprättades med ett lokalt koordinatsystem. En beskrivning i ord av anläggningen och undersökningen gjordes och digitala bilder togs vid de olika momenten.

Samtliga originalhandlingar, i det här fallet anteckningar, ritningar och digitala fotografier, förvaras i Norrbottens museums arkiv och bildarkiv. (Foto Acc nr 2009:111:01-17, bilaga 5).

Undersökningen

Härden AB 002 var belägen på en liten sandås i NO-SV riktning. Härden låg mitt på åsen i ett krönläge. Åsen var beväxt med högstammig tallskog och i söder nedanför åsen vidtog sankare mer myraktig mark. I norr ligger i dag en grusplan och vägen in mot Aitigruvans slamdammar. Se fig 1 ovan. På norra sidan vägen är ett stort kalhygge.

Före avtorvning syntes härden som en 1,1 x 0,8 m stor oval förhöjning i ONO-VSV riktning. Den var omgiven av sex st synliga kantstenar. Dessa var mellan 0,3 och 0,1 m stora. Se fig 2 ovan samt planritning bilaga 2.

Slutundersökningen inleddes med att ett område på ca 10x10 m avsåktes med metall detektor. Endast ett utslag registrerades strax NV om själva härden. Föremålet märktes ut men fick ligga kvar för att tas fram i sin kontext. Därefter torvades ett ca 2,5x3,5 m stort område av för hand. En ca 0,1 m bred profilbank sparades i härdens längdriktning. Den mer eller mindre frusna jorden/torven var lätt att torva av men

svår att rensa/undersöka. Massorna sållades genom 4 mm såll, ibland efter upptining vid eld (se fig 5). Enstaka ben påträffades redan direkt under torvningen. Därefter rensades själva härden och omgivande yta inför plandokumentationen. Höjden mättes in med avvägningsinstrument över en lokal fix på en stubbe. Jordmassorna rensades ned till ett djup av 0,05-0,02m och sållades genom 4 mm såll. Merparten av fynden framkom i detta skede. Även metalldetektor utslaget som visade sig vara en spik (F nr 8). Se fig 3 nedan.

Fig 3. Härden torvad och rensad. Foto Lars Backman © Nbm acc nr 2009:111:09

Efter rensningen syntes anläggningen som en 1,25 m lång och 0,7 m bred (mellan stenarna) och intill 0.1 m hög härd. Den var i Ö och V omgiven av mellan 0,3 och 0,07 m stora kantstenar. Längst långsidorna föreföll flera stenar saknas men det fanns i teorin lämpliga stenar uppe på torven i härdens närhet. Flera synliga spår av rotväl-tor fram för allt i N och NV kan ha spelat roll i detta sammanhang. Själva härden bestod av ett brunt fett lager av härdfyllning innehållande en hel del sot. I härdens västra och östra del vid tog områden med rikligt med kol och sot. Se fig 4 nedan. Härden dokumenterades i plan och profilen ritades ned till den framrensade nivån var på den grävdes bort. Se bilaga 2. Massorna sållades genom 4 mm såll.

Fig 4. Härden rensad. Foto John Molin © Nbm acc nr 2009:111:12

Den norra delen av ytan samt härdens norra del rensades sedan ned till mineraljorden och en bit till närmast profilen. Inga ytterligare arkeologiska iakttagelser gjordes på själva ytan. Den återstående delen av härdens profil samt bankens dokumenterades och material för C14 prov samlades in. Härden var uppbyggd av ett ca 0,06-0,04 m tjock lager härdfyllning och innehöll förutom kol och sot även brända ben och en bit flinta. Under denna vidtog ett lager rödbränd sand.

Resten av härden grävdes sedan bort och återstoden av ytan rensades ned till mineraljorden.

Fynden

I allt registrerades 11 fyndposter, se bilaga 3. Dessa samlades in i två kontexter. Den ena är hela den torvade ytan exklusive härden. Och den andra är själva härden. Benen utgör 7 fyndposter, dessa behandlas mer i den osteologiska bilagan samt nedan. Fyndmaterialet bortsett från benen är mycket sparsmakat. De fyra poster som utgör artefakterna fördelar sig på två bitar flinta, ett kritpipsfragment och en spik. Flintan är sannolikt rester från eldslagning och kanske slagning av flintor till flintlåsgövar. Kritpipsfragmentet är en del av ett skaft och saknar stämplor och andra daterande detaljer.

Osteologi

Benen behandlas utförligt i bilaga 4. En sammanfattning av benmaterialet är att det påträffades både kötrika och –fattiga delar i materialet. Vilket tyder på att man slaktat och konsumerat djuren på plats. Endast en art har kunnat identifieras och det är ren. Övriga ben kan endast bestämmas till ”stor gräsätare” men osteolog Emma Sjöling tolkar det som att även dessa sannolikt kommer från ren (Se bilaga 4).

Resultat

Efter undersökningen visade det sig att alla frågor som ställts upp kunde besvaras nöjaktigt trots att undersökningen endast gällde en anläggning. Givetvis är det vanskligt att dra alltför stora slutsatser på grund av ett litet material. Uppställningen nedan följer frågeställningarna. Kompletta ritningar, fyndlista, osteologi samt foton finns i bilagorna 2,3,4 samt 5.

Hur boende ytan har organiserats kan vara vanskligt då inga rester av väggar mm påträffats. Med ledning av fyndmaterialet och dess spridning och resultaten från övriga undersökta härdar i området samt etnologiska paralleller kan ändå vissa slutsatser dras. Härdar av denna typ har oftast varit värmekälla mm i en tältkåta. Dessa lämnar sällan några spår av överbyggnaden (Hedman 2003 och Backman mfl 2008). I uppgifter från etnologisk litteratur delades en kåtas golvplan in i fem enheter. Dels själva härden, arran. Uppehålls ytor på bägge långsidorna, luojddo. Ingångsdelen vid en av härdens kortsidor, uksa samt köksdelen på den motsatta kortsidan, boassjo (Karlsson 2006:26.). Fynden i den här aktuella härden påträffades i huvudsak i härden och efter dess NV långsida. Man kan anta att långsidorna alltså varit där man

uppehållit sig. Vid vilken av kortsidorna köks- respektive ingångsdelen legat är svårare att säga då inga indikationer påträffades.

Dateringen av anläggningen gjordes utifrån C14 analys av ben med resultatet 1800-1940 AD. Det första provet som skickades var av för dålig kvalitet vilket gjorde att ytterligare ett fick skickas. Även de fynd som påträffats (se nedan ”fynd” samt bilaga 3) användes för datering. De utgjordes mest av ben men en del annat påträffades också. Ett fragment av en kritpipa samt spik vilket också ger en datering till ungefär 1800-tal.

Angående härdens uppbyggnad, se ovan.

Inga övriga anläggningar påträffades vid undersökningen.

Landskapet vid härdan är i dag kraftigt förändrat. Strax öster om härdan finns i dag en väg och strax norr om härdan Aitikgruvans slamdammar. Skogen har avverkat i flera omgångar och en kraftledning är byggd öster om anläggningen. Det är därför inte helt lätt att dra några slutsatser om hur närområdet utnyttjats. Fynden vid anläggningen ger heller ingen fingervisning om landskapsutnyttjandet annat än att man ägnat sig åt renskötsel. Myrmarkerna i området bör ha utgjort ett gott sommarbete och barrskogen med sina lavar ett lika gott vinterbete.

Vad gäller ekonomin visar de påträffade benen att främst ren. Man har både slaktat och tillrett djuren på plats. Det finns både kötrika och köttfattiga delar av djur i materialet. Detta tyder på att djur slaktats och beretts på platsen (se osteologiska rapport, bilaga 4). Anläggningen bör alltså tillhöra en på renskötsel baserad ekonomi.

Morfologiskt ansluter anläggningen väl med de härdar som undersökts under senare år bla vid Aitikgruvan i Gällivare och vid Messaure i Jokkmokk (Backman och Molin mfl 2006 och 2008). Även formen ligger helt i linje med de flesta härdar som undersökts (Hedman 2003). På frågan om lik- och olikheter ligger den nu undersökta anläggningen alltså helt i linje med andra härdar.

Kulturhistorisk tolkning

Den nu aktuella undersökningen gav trots sin ”litenhet” goda resultat. Den morfologiska överensstämmelsen med andra undersökta härdar och den ekonomi som benmaterialet vittnar om gör att denna tolkas som en lämning efter renskötsel. Även fyndmaterialet visar på likheter med den yngre gruppen anläggningar som undersökts i området (Backman och Molin 2008). Denna härd har antagligen ingått i den typiska renskötars bostaden, tältkåtan eller lavvun. Denna byggnadstyp lämnar sällan några spår efter sig annat än själva härdan (Hedman 2003 och Backman mfl 2008).

Området kring den nu aktuella anläggningen är starkt förändrad som tidigare nämnts. I historisk tid har både fjällrenskötseln och skogsrenskötseln utnyttjat marken. Området kring Aitik har i tidigare arbeten (se tex Backman och Molin 2008) tolkats som främst ett vinterbetesland för renskötseln. Härdarna i området är omgivna av stora höjdområden och berg, vilka till stor del bör ha utgjorts av just sådana lavrika tallhedar som varit särskilt uppskattade som vinterbetesland inom renskötseln (se Aronsson 1995:53). Enligt Kjell Åke Aronsson har Aitikområdet i historisk tid haft störst betydelse vintertid, inom det säsongsmönster för landskapsutnyttjande som grundats på renskötseln (Aronsson muntligen).

Enligt Nina Karlsson innebär det säsongsbetonade utnyttjandet av landskapet, som varit karaktäristiskt för samiska grupper i historisk tid, att det är viktigt att klargöra under vilken tid enskilda härdar/boplatser använts. Det finns dessvärre väldigt få exempel på spår som indikerar under vilken säsong en härd använts (Karlsson 2006:152). I Aitik området kan dock minst en härd, och sannolikt ytterligare två, knytas till en bestämd säsong, nämligen vintern (NY 2, AU 217 och AU 003. Back-

man och Molin 2008). Även i föreliggande arbete tolkas härden som vinterboplats. Dels på grund av läget i terrängen och dels på avsaknad av indikationer på sommar utnyttjande som tex fiskben (se Aronsson ovan). Att det rör sig om just vinterbosättningar är också intressant, eftersom Karlsson menar att det i litteraturen finns få precisa angivelser av var i landskapet äldre vinterboplatser varit lokaliserade. Detta beror på att huvuddelen av de etnografiska studierna av samisk kultur härstammar från relativt sen tid, då samerna i hög grad antingen haft ett fast boende vintertid eller hyrt boende hos nybyggare och bönder när man vistats i vinterbetesområdet (Karlsson 2006:152). Om den nu undersökta härden hör till skogs- eller fjällrenskötsel går inte att svara på.

Vad gäller frågeställningen ur *Arkeologi i Norrbotten* kan en del slutsatser dras. Frågor om samekulturens differentiering är svåra att komma åt via denna undersökning som denna då anläggningen är relativt ung. Som tidigare nämnts har området i historisk tid använts av både skogs- och fjällrenskötsel. I resultaten från den tidigare undersökningen sommaren 2007 spekulerades det i om åtminstone somliga av härdarna kan vara vinter boplatser för skogssamer som varit bofasta under sommaren (Backman och Molin 2008:55). Dock börjar området kring Gällivare ha varit föremål för så många undersökningar av härdar att en närmare studie i frågan skulle kunna ge resultat.

Fig 5. Upptining av härdfyllningen samt kaffekok. Foto Lars Backman © Nbm acc nr 2009:111:17

Slutsats

Det föreliggande arbetet med att undersöka en härd och därigenom besvara ett antal frågeställningar slog väl ut. Härden visade sig vara en lämning efter renskötsel i området, sannolikt under vintern. Dateringen till 1800-tal gjordes med hjälp av C14 analys och de påträffade fynden stöder dateringen.

Utvärdering

Då denna anläggning undersöktes under samma period men inte i samma projekt som de övriga härdarna kring gruvan fick denna undersökning samma frågeställningar som den stora undersökningen. Det fungerade i denna undersökning men i andra sammanhang torde så stora frågor bli svåra att besvara i en så liten undersök-

ning. Den sena tiden på året hade ingen större inverkan på undersökningen annat än att det var lite kallt och mörkt vid undersökningstillfället. Denna gång gick det bra men undersökningar vid denna tid bör nog undvikas av väder skäl.

Luleå den 4 november 2009

Lars Backman, Arkeolog

Bilagor

1. Kartor
  - 1:1 Regional karta över undersökningsområde
  - 1:2 Lokal karta över undersökningsområdet
2. Planritning
3. Fyndlista
4. Osteologi
5. Fotolista
6. C14

Referenser

Arkeologi i Norrbotten - en forskningsöversikt. Länsstyrelsen i Norrbottens län Rapportserie Nr 14/1998. Luleå.

Buljo, Tor-Henrik. 2008. *Rapport, Arkeologisk utredning inför ny spåranslutning vid Aitik. Storlandet 5:1 och Storlandet 2:4. Gällivare sn. Lappland, Norrbottens län*. Norrbottens Museum. Luleå. Dnr 25-2007.

Backman, Lars & Molin, John. 2008. *Arkeologisk slutundersökning av härdar. Aitik. Gällivare sn och kn. Lappland, Norrbottens län*. Norrbottens museum. Luleå. Dnr 132-2007

Hedman, Sven-Donald. 2003. *Boplatser och offerplatser. Ekonomisk strategi och boplatzmönster bland skogssamer 700-1600 AD*. Umeå universitet, Umeå

Backman, Lars mfl. 2007. *Rapport, Arkeologisk slutundersökning. Väg 818, Vajkijaur-Messaure. Raä 1519 samt A31, Härdar. Jokkmokk sn, Norrbottens län. Lappland*. Norrbottens museum. Luleå.

Klang, Lennart. 2006. *Miljökonsekvensbeskrivning. Fornminnesinventering för ny spåranslutning Aitik, Gällivare kn. Lappland, Norrbottens län. Fältarbete med med antikvariska bedömningar juni 2006*. Landskapsarkeologerna, LK Konsult.

Lindgren, Åsa & Smeds, Ronny. 2007. *Utvidgning av gruva i Aitik. Arkeologisk utredningsetapp 1, 2006. Gällivare sn, Gällivare kommun, Lappland, Norrbottens län*. Norrbottens Museum. Luleå. Dnr 506-2005 och 391-2006

Jakobsson, Anna. 2005. *Rapport, arkeologisk utredning, fastigheten Lina 3:1, Gällivare sn och kn. Norrbottens län, Lappland. Juli 2005*. Norrbottens Museum. Luleå. Dnr 407-2005.

Johansson, Mats. 2004. *Rapport, arkeologisk dokumentation av gruvområdet Raä 748, Nautanens kopparfält. Fornvårdsobjekt 81. Gällivare sn och kn. Norrbottens län, Lappland. Juli 2005.* Norrbottens Museum. Luleå. Dnr 429-2004.

Buljo, Tor-Henrik & Backman, Lars. 2008. *Rapport 2008:12, Arkeologisk utredning, Aitik 2007, Sakajärvi 2:1 och Liikavaara 1:2. Gällivare socken och kommun. Lappland. Norrbottens län.* Norrbottens Museum. Luleå. Dnr 266-2007.

Molin, John & Backman, Lars. 2008. *Rapport, Särskild arkeologisk utredning. Rahavaara, Fastigheten Lina 3:1, Gällivare sn, Gällivare kommun. Lappland, Norrbottens län.* Norrbottens Museum. Luleå. Dnr 336-2007

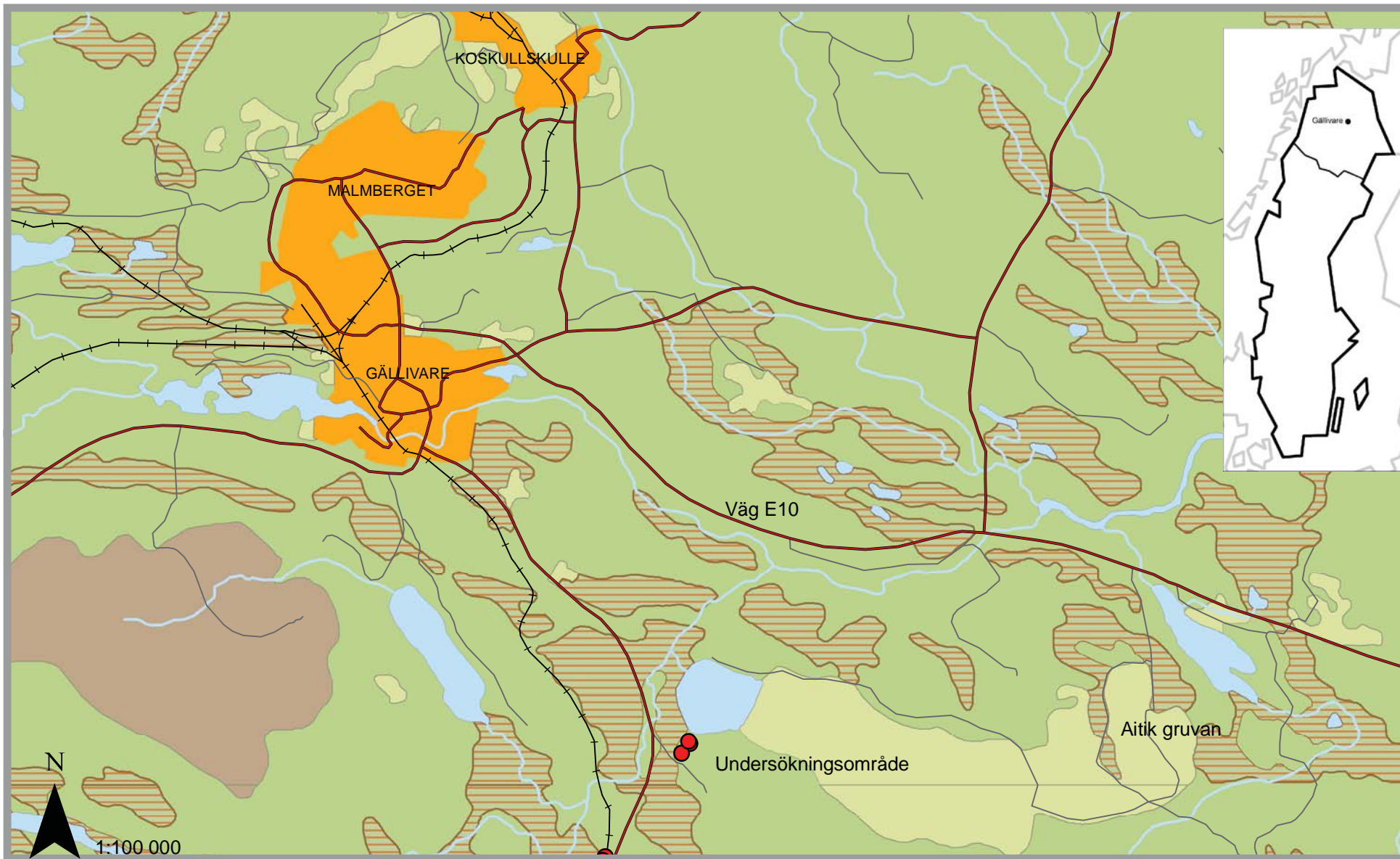
Molin, John & Backman, Lars. 2008. *Rapport, Särskild arkeologisk utredning. Fastigheterna Hakkas 2:28 och 31:1, Gällivare sn, Gällivare kommun. Lappland, Norrbottens län.* Norrbottens Museum. Luleå. Dnr 314-2007

Molin, John & Backman, Lars. 2008. *Rapport, Arkeologisk utredning. Poutanen, Fastigheten Lina 3:1, Gällivare socken, Gällivare kommun, lappland, Norrbottens län.* Norrbottens Museum. Luleå. Dnr 696-2006

Karlsson, Nina. 2006. *Bosättning och resursutnyttjande. Miljöarkeologiska studier av boplatser med härdar från perioden 600-1900 e. Kr inom skogssamiskt område.* Umeå: Umeå universitet, Institutionen för arkeologi och samiska studier.

Joelsson, J. & P. Skålberg, 1993. *Resultatet av fornminnesinventeringen i Gällivareområdet 1992.* Riksantikvarieämbetet, Arbetshandlingar och PM nr 1993:1.

Översiktskarta

RT90 2,5 gon V

Lokal karta

Teckenförklaring

- ▲ Fornlämningar_Aitikspår
- Allmän väg
- Enskild väg
- Järnväg
- Vattendrag smalare än 100m
- Vattenyta

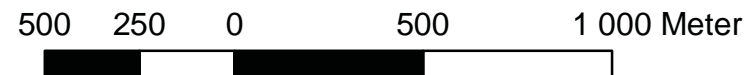
Markslag

KATEGORI

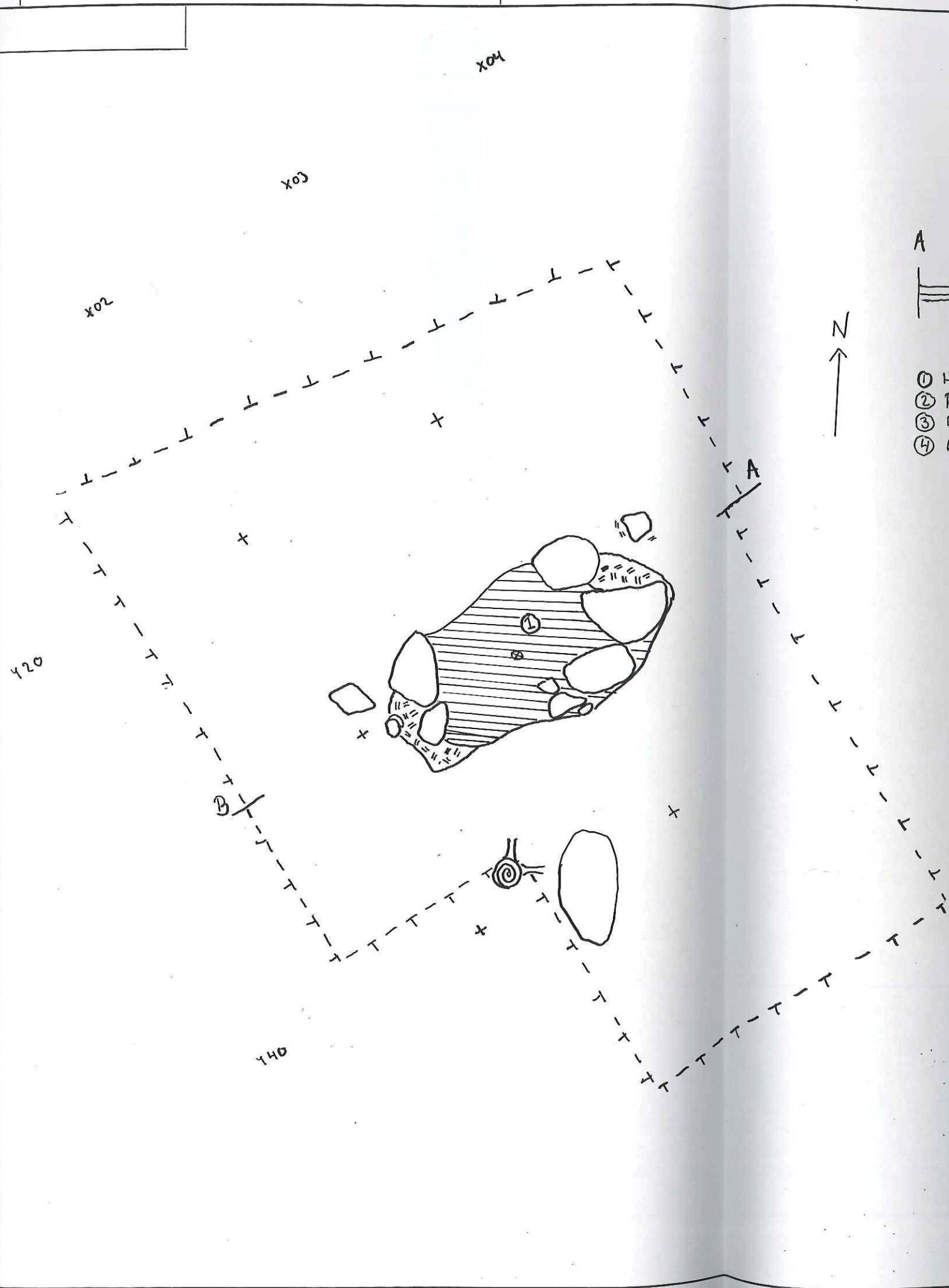
- Glaciär
- Kalfjäll
- ▨ Sankmark
- Skogsmark
- Öppen mark

RT90 2,5 gon V

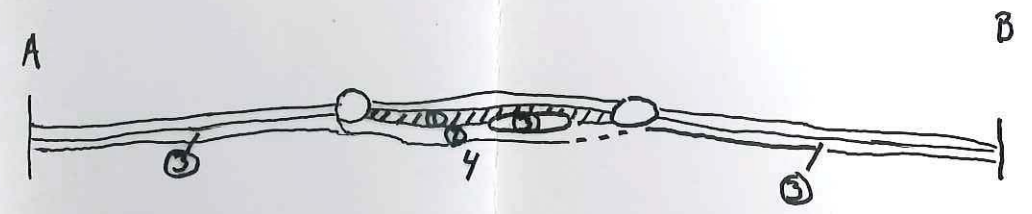
1:20 000

Sektion mot 50

- ① Hårdfyllning, brunt organiskt lgr.
- ② Rödbränd sand
- ③ Blekjord
- ④ Mineral jord

- - Trädstubbe
- - Sten
- - Kolskycken
- - Hårdfyllning
- X 7450579/Y1715643 RT 90 2.5 gonV

Aitik Spåranslutning. Slutundersökning anl AB 002
 Plan och profil ritning. Ritn 1
 Skala 1:20
 Sakjärvi 2:4 och Storlandet 5:1
 Gällivare sn
 Gällivare kommun
 Lappland, Norrbottens län
 Nbm dnr 446-2007

Fyndlista		Nbm dnr 446-2007		Aitik spåranslutning			Bilaga 3			
Fnr	Au	Ruta/lager	Sakord	Material	Ant.	F-grad	Ant frag	Vikt(g)	Kommentar	Fnr
1	AB002	x01y20	Ben	Ben				6	Obrända	1
2	AB002	x02y20	Ben	Ben				1	Obränt	2
3	AB002	x02y20	Ben	Ben				1	Obränt	3
4	AB002	x03y20	Ben	Ben				4	Obrända	4
5	AB002	x03y20	Ben	Ben				2	Obrända	5
6	AB002	Härdfyllning	Ben	Ben				1	Obränt	6
7	AB002	Härdfyllning	Ben	Ben				15	Brända; skickas till c14 efter osteologi	7
8	AB002	x02y20	Spik	Järn		1			Böjd järnspik, krokformig	8
9	AB002	x03y20	Kritpipa	Keramik				1	Del av skaft	9
10	AB002	x01y20	Eldslagn.flinta	Flinta		1			Sannolikt för eldslagning	10
11	AB002	Härdfyllning	Flinta	Flinta				1	Bränd	11

OSTEOLOGISK ANALYS

Djurbensmaterial

Aitik, spåranslutning, Gällivare sn, Lappland

Av Emma Sjöling

SAU Rapport 2007: 10 O

Osteologisk analys av brända och obrända ben vid spåranslutning till Aitikgruvan, Gällivare socken, Lappland

Emma Sjöling

SAU (Societas Archaeologica Upsaliensis)

Gamla Prefektbostaden, Villavägen 6 G, 752 36 Uppsala

Tel. 018-566 142

emma.sjoling@sau.se

INLEDNING

På uppdrag av Norrbottens museum analyserades, i november 2007, benmaterialet från en härd som undersöktes vid den nya spåranslutningen till Aitikgruvan utanför Gällivare. Härden har troligtvis legat inuti en tältkåta och är förmodligen från 1600-1700-tal, möjligen 1800-tal. C14-dateringen av ett av benen kommer att datera den mer bestämt.

MATERIAL

Sammanlagt har drygt 80 g ben eller 30 fragment ben analyserats (fig. 1). Av dessa var majoriteten obrända (fig. 1). Metoden för den osteologiska analysen är densamma som för det andra benmaterialet från Aitik (SAU Rapport 2007: 9 O). De obrända benen är till största delen flagnade och har en uppluckrad benstruktur p.g.a. kemisk vittring (se vidare SAU Rapport 2007:9 O). Eftersom benstrukturen på de obrända benen är så pass förstörd har det inte gått att se om benen har slakt- och snittspår eller gnagspår.

Fig. 1. Obränt, bränt och svett (eldpåverkat) benmaterial från spåranslutningen vid Aitikgruvan i Gällivare sn. Antal fragment, vikt (g), fördelat på obränt (O), svett (S) och bränt (B) material samt fragmenteringsgrad (vikt/antal fragment).

	Antal			Totalt	Vikt(g)			Totalt
	O	S	B		O	S	B	
Fragm.grad					5	0,6	0,1	2,7
Totalt	15	9	6	30	74,25	5,11	0,83	80,19

RESULTAT

Benen kom från en härd och den art som gått att identifiera är ren (fig. 2). De ben som hör till gruppen ”stor gräsätare” kommer med stor sannolikhet från ren, men har saknat arts specifika drag p.g.a. den kemiska vittringen.

De benslag som identifierats bland renbenen är fragment av underkäke, mellanfotsben, tåben och ryggkota (fig. 3 och 4). Alla dessa var obrända. Bland ”stor gräsätare” finns fragment från hand- och fotrotsben, kranium, långa rörben såsom lårben, skenben och överarmsben, samt mellanhand-/mellanfotsben. Enstaka av dessa var brända eller svedda. Det finns således benfragment från olika delar av kroppen, både köttrika och köttfattiga delar.

Fig. 2. Artfördelning, totalt. Antal fragment, vikt (g), fördelat på obränt (O), svett (S) och bränt (B) material.

Art	Antal			Totalt	Vikt(g)			Totalt
	O	S	B		O	S	B	
Ren (Rangifer tarandus)	7			7	29,71			29,51
Stor gräsätare (stor herbivor)	8	9	1	18	44,54	5,11	0,19	
Djur (Animalia indet.)			5	5			0,64	
Totalt				30	74,25	5,11	0,83	29,51

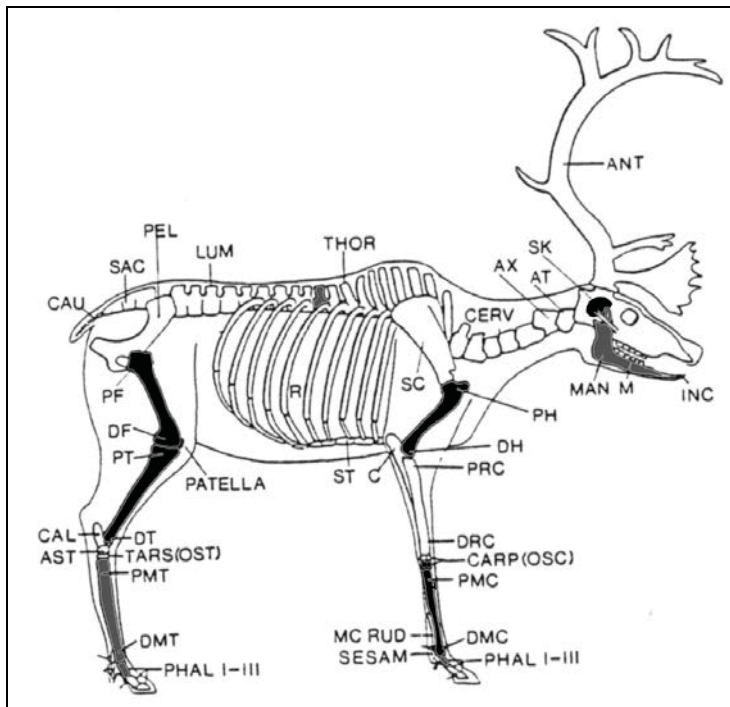
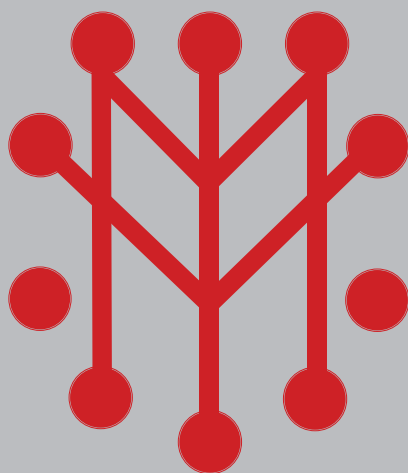

Fig. 3. Identifierade benslag från anl. AB002. Grå färg = identifierade till ren, svart färg = identifierade till "stor gräsätare".

Fig. 4. Benlista

F.nr	Anl nr	Art	Benslag/tand	Antal	Vikt(g)	B/O/S
1	AB002	Ren (Rangifer tarandus)	Mandibula(käkben)	1	2,32	O
1	AB002	Ren (Rangifer tarandus)	Phalanx 1	1	6,19	O
1	AB002	Ren (Rangifer tarandus)	Vertebra thoracicae (ryggkota)	3	12,62	O
1	AB002	Stor gräsätare (stor herbivor)	Os longus (långt rörben)	1	1,37	O
2	AB002	Stor gräsätare (stor herbivor)	Femur(lårben)	1	7,1	O
3	AB002	Stor gräsätare (stor herbivor)	Tibia (skenben)	1	24,15	O
4	AB002	Ren (Rangifer tarandus)	Phalanx 1	1	3,41	O
4	AB002	Stor gräsätare (stor herbivor)	Humerus(överarmsben)	1	5,74	O
4	AB002	Stor gräsätare (stor herbivor)	Os longus (långt rörben)	2	3,76	O
5	AB002	Ren (Rangifer tarandus)	Metatarsale III & IV(mellanfotsben)	1	5,17	O
5	AB002	Stor gräsätare (stor herbivor)	Metapodium(mellanhands-/mellanfotsben)	1	1,48	O
6	AB002	Stor gräsätare (stor herbivor)	Cranium(skalle)	1	0,94	O
7	AB002	Djur (Animalia indet.)	Dens(tand)	2	0,25	B
7	AB002	Djur (Animalia indet.)	Obestämt benslag	3	0,39	B
7	AB002	Stor gräsätare (stor herbivor)	Carpi/tarsi, os (handrotsben/fotrotsben)	1	0,19	B
7	AB002	Stor gräsätare (stor herbivor)	Os longus (långt rörben)	9	5,11	S
SUMMA				30	80,19	

Norrbottnens museum
Box 266, Storgatan 2, 971 08 Luleå
Telefon 0920-24 35 02
Fax 0920-24 35 60
norrbottnens.museum@nll.se
www.norrbottnensmuseum.se